

ПО ПЪТЯ НА СРЕБЪРНИЯ ЧЕРПАК ОТ СТРУГА ПРЕЗ СОФИЯ ДО АНХИАЛО

В семейството ми се разказват „легенди“ за мен като дете, най-вече за това, колко спокойно и спящо бебе съм била. Майка ми и баща ми се радвали на спокоен, непробуден нощен сън през цялото ми битие на кърмаче. В една-единствена нощ се случило да ги опровергая, събуждайки ги с чутовен бебешки рев. Непознат, нехарактерен, неистов! Било 17. юни 1966 г., буквално броени дни, преди да навърша първата си година. И тъй като за пръв път най-неочаквано съм посегнала на родителския сън, баща ми неволно погледнал часовника си – 02,30. Успокоили ме, чудейки се какво ли може да е провокирало необичайното ми поведение и отново заспали. Не за дълго. Този път звъннал телефонът. Обаждала се баба ми от Поморие. Да каже, че точно в 02,30, тъкмо в същия час и минута, в който аз съм изревала пронизително, от този свят си е отишъл моят дядо...

Нямах време да прекарам с него в съзнателния си живот, да го опозная наистина, но винаги в захлас слушах родовите истории. После прочетох и дневника му. Положил е своите спомени върху белия лист през последните години от живота си, когато вече е бил с два инфаркта, не особено подвижен, но напълно запазил бистрия си разсъдък. Продължавам да ги чета и препрочитам, живея с него трудния сирашки живот в Струга, пътувам по калните друмища на Македония, воювам за нея (това напоследък и почти буквално, макар и на друг, по-различен фронт), виждам Анхиало за пръв път през неговите очи... Тази история е неговата, споделям я с вас. Аз пък съм станала това, което съм, до голяма степен заради него и македонския ни род...

Тази история започва от Струга, Вардарска Македония, в самия край на 19 век. Градчето било малко, но събудено, многолико, шарено по балкански, проснато на единия бряг на Охридското езеро, там, откъде-то изтича реката Църни Дрин. Жителите му напълно съзнателно считали себе си за част от българското етническо и езиково пространство и не спирали да се надяват, че лелеяното обединение с родината-майка няма да закъснее твърде много.

На 20. август 1891 година в семейството на Григор Кочев и съпругата му Ефтимия се родил вторият им син, когото кръстили с императорското име Юстиниян. За да изхранва семейството си, бащата работел надалеч – в албанския град Елбасан, където наел малка фурна и от тъмни зори превивал гръб край огъня. Един ден фурната пламнала и докато помагал в гасенето на пожара, Григор се простудил и легнал тежко болен от пневмония. Съдружникът му побързал да се отърве от него, качил го на един кон и набързо го проводил към Струга при роднините му, те да си го гледат и да му берат гайлето. Тригодишният Юстиниян запомнил само едно нещо от тогава – как един ден баща му го притеглил към себе си в леглото и го прегърнал силно. За последно! Следващият спомен също бил смътен, но баща му го нямало там; запомнил свещи, цветя, разплакани роднини... Сурово, бедно и болно време било, малко по-късно се споминал и брат му Мате, а майка му, вдовица до края на живота си, заедно с баба му Благуна отгледали Юстиниян и невръстната му сестра, късайки от залька си, за да ги изхранят и изучат. Той

бил упорит, учел здраво, успял да завърши Битолската класическа гимназия с четири езика и цигулка и станал учител в родния си град.

Войната през 1913 г. обаче попарила надеждите на българите в Македония да се присъединят към свободна България, вместо това там пристигнали сръбски окупационни войски и започнала чудовищна асимилация, несравнима с турските тегоби доскоро. Затваряли българските училища, а учителите принуждавали да преподават на сръбски. За да „превъзпитат“ Юстиниян, му направили показно – дни наред кметът сърбин го привиквал в общината, за да присъства на побоите над българи, в това число и колеги – учители. Станало ясно, че единственото спасение е да се измъкне в посока България и там да си търси късмета. В една тъмна нощ майка му го изпратила нататък с един-единствен вдовишки дар, който можела да му даде – сребърен черпак, който да продаде в случай на крайна нужда (Ил. 1.)¹. Жената нямала нито пари, нито никакви ценности. По същото време започнала Европейската война, така наричали тогава Първата световна и той веднага станал доброволец в българската войска. Прекарал години на фронта, бил военнопленник, а след злополучния край на войната, когато го демобилизирали като български офицер, станало съвсем немислимо да се завърне отново в родната Струга, тогава в състава на Кралство на сърби, хървати и словенци.

Единствената възможност след фронта се оказала София. В столицата на следвоенна България Юстиниян пристигнал с влак в ранна, мразовита декемврийска сутрин. Слязъл, отишъл в бюфета на гарата, където поръчал един горещ чай, за да стопли изстиналите си гърди. Напипвайки единствената монета от 10 стотинки в джоба си, се сетил да попита колко ще му струва чаят, но като чул, че цената е 15, крадешком се изхлузил от бюфета, за да не става за резил, когато дойде поръчката и се окаже, че не може да я плати. Почти тичешком се отправил към спирката наблизко, а когато трамваят спрял, побързал да се информира за стойността на билетчето и с облекчение чул, че е 10 стотинки. Последните му пари. С тях си купил билет и стигнал до голям площад в центъра на града. Улицата била заснежена, минавачи почти не се мяркали, защото било още много рано. И докато се щурал накъде да хване, край него минал ранобуден работник. Юстиниян го пресрещнал с въпроса има ли в София македонци (имал предвид земяци от Повардарието). Отговорът го сварил неподготвен: „В София други няма, има само македонци!“ След това човекът го завел до началото на улица „Пиротска“ и му заръчал да върви по нея и да търси от лявата ѝ страна кафене „Портартур“. „Влизай там – продължил с указанията спътникът му – и ако си загубил баща си, вътре ще намериш и него!“ Юстиниян така и направил, повървял, внимателно оглеждал табелите, докато накрая забелязал върху стъклата на ниска сграда, изписани с бяла боя, буквите „Портартур“. Камък служел за стъпало пред вратата на кафенето, Кочев се покачил върху него, дръпнал връвчицата, вратата се отворила, а задимената дупка била пълна с хора. Докато опитвал да прогледне през завесата от лютив, тютюнев дим и топъл, замърсен въздух, пред него се изправила мъжка фигура и той с почуда установил, че това е братовчед му Коле Танев, който го запрегръщал с възгласи: „Ти жив ли си, Юстинияне!“ Веднага му заръчал един горещ чай, след което го завел в съседната шкембеджийница, нагостил го с вряла шкембе чорба и много хляб, а щом се върнали отново в „Портартур“, се оказало, че там са надошли още охридчани. Записали му името и му връчили 5 лева помощ от македонската организация. Това били немалко пари, но за хотел не стигали, той струвал по левче на вечер и петте лева не решавали въпроса. Затова братовчед му го изпратил да търси подслон на ул. „Отец Паисий“, където живеело македонско семейство,

даващо под наем стаи. Посрещнала го здрава 55-годишна жена, а когато го попитала кой е и откъде е и той отговорил, тя викнала от изненада, защото познавала и семейството на баща му Григор, а майка му Ефтимия знаела и лично. Така започнал софийският му живот...

Един ден, докато вървял по „Пиротска“, случайно срещнал на улицата свой другар от фронта Павел Кръндев. Заприказвали се и Павел споменал, че ще пътува за Анхиало, където се отворила работа за няколко македонци, бивши офицери. Кръндев тръгнал веднага, но Юстиниян можел да го догони в следващите дни. Поразмишлявал той, попретеглил, дал си сметка, че след войната работа трудно се намира и се качил на влака за Бургас. Преспал в хотел, а на другия ден наел файтон за градчето, което се оказало съвсем наблизо. Пътят минавал край морето, то било тихо, опнато като плюш, и Кочев му се любувал просълзен, защото гледката болезнено му напомняла за родната Струга и Охридското езеро. Когато преполовили пътя, пред очите му се открило Анхиало. В далечината му се сторило, че вижда чудно приказен град, наред който се виждали очертанията на стени и кубета на църкви, залязващото слънце хвърляло златни отблясъци върху сградите, които му приличали на дворци и създавали илюзията за омайна, възшебна картина. Тя обаче изведнъж, драстично помръкнала, щом файтонът влязъл в града. Пред погледа му щръкнали не дворци и църкви, а руини. Нямаło и помен от град. Всъщност Анхиало изгоряло през 1905 г. и от него останали само порутените стени на изгорелите къщи. Дворищата били обрасли с бурени и магарешки бодил. Купища камъняци, безразборно струпани по празните места, препречвали улиците. В цветущото някога Анхиало нямаło помен от живот, градът се бил приютил в ниски дъсчени бараки, построени от държавата след пожара от двете страни на улицата, която водела към Бургас. В тази тъжна и грозна обстановка, в изгорелия град, без близки, сред население, което говорело само гръцки и се отнасяло негостолюбиво и студено към пришълците, духът на Юстиниян силно спаднал. Анхиалци били богати хора, имали лозя, солници, стока, но войните им попречили да строят къщи и градът стоял изоставен и пуст. Новодошлият постъпил на работа в някаква канцелария заедно с приятеля си от фронта. На същото място работели и две млади чиновнички, с които двамата се запознали, а вечерта излезли заедно на разходка. Госпожиците ги завели на брега на морето, на самия кей. Той бил едно малко дървено мостче, на което всички седнали и се загледали в тъмните води. Нощта била безлунна, но тиха. Докато унесено младите се разговаряли, едната девойка извадила малко камъче от джоба си и го хвърлила в морето. Изведнъж около него се образували светли кръгове. Другата повторила и отново блеснали кръговете, които мигновено изчезнали. И пак... Юстиниян останал очарован, на родното му Охридско езеро такива гледки нямаło, водата не издавала светлина, когато се раздвижи. Девойките обяснили, че това се дължи на фосфора от водите и от морските риби. Когато нощем те се движели на пасажи в морето, се виждала светлина, а рибарите я забелязвали и отправяли лодките си в същата посока, за да извадят пълни мрежи със скумрия и паламуд. Кръстосвали надлъж и нашир от турската граница до руската, докато не задухвал студеният зимен вятър, който скривал рибата и прибирал рибарите и техните лодки на сушата. Тези картини останали в съзнанието на македонското момче, което този път не се задължало дълго в Анхиало, но се порадвало на морето и усетило чудната му притегателна сила. В крайна сметка обаче решило да се върне в София, където се записало студент в Юридическия факултет. Анхиало останало красив спомен, докато пътищата на съдбата след време не го изпратили отново в същата посока.

В началото като студент Юстиниян получавал материална подкрепа от свой чичо, щедър и добронамерен човек, който имал аптека в София. Когато обаче чичото изведнъж легнал болен, а не след дълго се и споминал, тетката (съпругата на чичото) категорично отказала да продължи да помага и безпаричието отново надвиснало над главата на младия македонец. Следването в Юридическия факултет било тежко и станало невъзможно да се съчетае с паралелна работа, която трябвало да осигури подслон над главата му и храна на масата, колкото и аскетично да живеел той. А да продаде сребърния черпак, който получил от майка си, за него било немислимо, черпакът оставал единствената връзка със стружкия му род и с майка му, която едва ли щял да види отново някога. Безработицата след войната в София била голяма, затова Юстиниян потърсил работа като учител извън столицата. Оказало се, че има свободно място за учител в село Буруджик (сега Просеник), близо до ... Анхиало. Понякога съдбата нарежда човешкия живот по странен начин, мислел си той, докато отново пътувал на изток. Този път окончателно.

В Буруджик се почувствал добре за пръв път от много време, имал покрив над главата си, получавал общинско възнаграждение към държавната заплата, селяните му носели всеки ден стотвена храна, обръщали се към него по всякакви въпроси, вратата на стаята му стояла отворена непрестанно, той давал съвети, книги, помагал им с писането на документи, четял им вестници; зимно време го канели на седенки, където до късно разговаряли, пеели песни, отпивали домашно червено вино, а жените ронели царевица или вършели друга домашна работа. Точно там установил, че колкото по-голямо богатство имал един селянин, толкова по-работлив и пестелив бил той и в същия дух възпитавал домочадието си. Тази патриархална общност не се различавала от стружката, в която бил отраснал и възпитан, затова изпитвал сигурност и удовлетворение от работата и живота си.

Няколко години по-късно се появила възможност да се премести в Анхиало пак като учител. Това било неговото поприще и призвание и след известно колебание Юстиниян все пак взел решение да направи тази крачка. Междувременно градчето било преобразено, съвзело се след пожарите и войните и се замогнало още повече. През 1931 година той окончателно се преселил в морския град, станал учител на децата от I до IV отделение и в продължение на 25 години до пенсионирането му през 1956 г. през неговата класна стая преминали поколения ан хиалци и поморийци (Ил. 2.). Днес много от учениците му вече са приключили земния си път, но живите още го помнят и разказват спомените. Обичал децата, а образованието им приемал като отговорност, както подобава на истински български учител и възпитател. Носел стария възрожденски дух, бил справедлив и безкомпромисен към морала и закона. В дневника си е описал много свои съграждани, случки, радости и разочарования, бил е лъган и мамен, ограбван и оставян на ръба, но никога не навел глава. Един-два пъти му е идвало дори да извади пищова си (като македонски българин и бивш офицер е имал лично оръжие), но хладният разсъдък надделявал над емоциите.

В Анхиало срещнал моята баба, чието име нося, тя – също с македонска жилка и по двете си линии. Курортувала там и ходела на кални бани, но покрай него останала „вечна курортистка“. Създали семейство, свили гнездо в Шаронска къща. В такива къщи били подслонени 250 000 бежанци от Междусъюзническата и Първата световна война. Следвоенна България, разкъсана и плащаща репарации в злато на победителите в

Първата световна война, безусловно се погрижила за своите и ги оземлила. А Юстиниян бързал да си върне борчовете на държавата, пестял и кѳтал, не искал да е длѳжник и успял да се разплати до стотинка. Само година по-късно длѳговете на бежанците били опростени...

Не си спомням старата къща с двора, където дядо ми стоял под асмата, вдишвал аромата на смокините, надвесили тежки клони над дървената маса, и пишел своите спомени. Той ме е видял на годинка, а следващото лято за малко не ме е дочакал. Разглеждала съм неведнѳж пожълтелите вече черно-бели снимки, повечето от Фото „Калѳчев“. Навсякъде е стегнат, спретнат, с костюм, на прѳв поглед изглежда строг, но като се вглеждаш в умните му очи, там се долавя много мекота. Като лятно море, искрящо под слѳнчевите лѳчи, като кротките води на Охридско езеро. Когато посетих Струга за прѳв път и се разходих по алеята край езерото, разбрах! В човешкия живот никога нищо не става случайно. И съдбовната среща на Юстиниян с Анхиало е била съвсем закономерна, сякаш Ариадна на него е връчила кѳлбото с червената вѳлна, за да го размотава, докато намери своето място и по някакѳв начин се „завърне“ в Струга. С помощта на Анхиало, на чайките и морската пѳна, на най-красивите залези и на светещото нощем море.

А сребърният черпак с инкрустираната дрѳжка кротко дреме в бюфета на моите родители и мѳлчаливо доразказва историята. От Струга през София до Анхиало...

Семейна реликва – Сребърният черпак от Струга

Учителят Юстиниян Кочев